

1. L'ALFABET

1.1. L'ALFABET VALENCIÀ

Se denomina *alfabet* o *abecedari*⁴⁸ la sèrie convencionalment ordenada de lletres usades per a representar gràficament una llengua. El seu us se descriu en apartats posteriors de la gramàtica. En valencià l'alfabet consta de les següents vintissis lletres, també denominades grafemes:

<i>Lletra</i>		<i>Nom de la lletra</i>
<i>Mayúscula</i>	<i>Minúscula</i>	
A	a	<i>a</i>
B	b	<i>be o be alta</i>
C	c	<i>ce</i>
D	d	<i>de</i>
E	e	<i>e</i>
F	f	<i>ef (efe)</i>
G	g	<i>ge</i>
H	h	<i>hac</i> ⁴⁹
I	i	<i>i</i>
J	j	<i>jota</i>
K	k	<i>ka</i>
L	l	<i>el (ele)</i>
M	m	<i>em (eme)</i>
N	n	<i>en (ene)</i>
O	o	<i>o</i>

⁴⁸ Des d'època clàssica fins a hui també se li dona el nom de *beceroles* tant a l'alfabet com al primer llibre de lectura a on s'ensenya a llegir.

⁴⁹ És el nom que li donen gramàtics com Carles Ros o José Mariano Ortiz. Jaume Roig fa rimar el nom de la lletra en “flac”: *Si l pols te flach, han lo per “h” (Espill)*. Donem preferència, per tant, al nom “hac” sobre el castellanisme “haig”, encara que este nom és també acceptable en registres manco formals.

<i>Lletra</i>		<i>Nom de la lletra</i>
<i>Mayúscula</i>	<i>Minúscula</i>	
P	p	<i>pe</i>
Q	q	<i>cu</i>
R	r	<i>er (erre)</i>
S	s	<i>es (esse)</i>
T	t	<i>te</i>
U	u	<i>u</i>
V	v	<i>ve o ve baixa</i>
W	w	<i>ve doble</i>
X	x	<i>eix o xe⁵⁰</i>
Y	y	<i>i grega</i>
Z	z	<i>zeta</i>

Recomanem els noms *ef, el, em, en, er* i *es* per a les lletres respectives *f, l, m, n, r* i *s* perquè, además de representar els noms llatins originaris dels grafemes, són els propis de la tradició ortogràfica valenciana, segons fa patent, per exemple, l'obra llingüística de Carles Ros. Les formes *efe, ele, eme, ene, erre* i *esse* són castellanismes naixcuts de l'adaptació de les formes llatines a la fonètica del castellà.

Totalment inadmissibles són els noms **efa, ela, ema, ena, erra, essa* divulgats per la normativa catalana, puix resulten de l'adaptació dels noms castellanisats a la pronunciació del català oriental; és dir, són una catalanisació d'una castellanisació.

1.2. ELS DÍGRAFS

Además de les lletres, que són els signes gràfics simples que conformen l'alfabet, el valencià usa també diversos dígrafs, és dir, combinacions de dos lletres que representen un únic sò. El seu us se descriu en el capítol 4 de la Gramàtica. Tenim els deu dígrafs valencians següents:

⁵⁰ És admissible també la forma d'orige castellà *equis* perquè goja de vitalitat en la llengua actual, encara que són més recomanables en registres formals les formes genuïnes *eix* o *xe*.

Dígraf	Nom
ch	<i>che</i> o <i>ce hac</i>
gu	<i>ge u</i>
ig	<i>i ge</i>
ll	<i>ell (elle)</i> o <i>doble el</i>
ny	<i>eny (enye)</i> o <i>en i grega</i>
qu	<i>cu u</i>
rr	<i>doble er</i> <i>(doble erre)</i>
ss	<i>doble es</i> <i>(doble esse)</i>
ts ⁵¹	<i>te es</i>
tz	<i>te zeta</i>

Ya que la *ch*, *ll* i *ny* no són lletres sino dígrafs, no tenen entrada separada com a lletra en els diccionaris valencians, com tampoc la tenen els restants dígrafs; és menester, per tant, d'acort en la convenció internacional, buscar les paraules escomençades per *ch*, *ll* o *ny* dins de les lletres *c*, *l* i *n*, respectivament.

Tenint en conte el seu us consolidat entre els parlants, acceptem el nom *che* per al dígraf <ch> encara que, com no es tracta d'una lletra, estrictament parlant no li correspon ningun nom i podem referir-nos ad ell com a *ce hac*. Per la mateixa raó són correctes els noms *ell (elle)* i *eny (enye)* per als dígrafs respectius <ll>, <ny>, arreglats per alguns gramàtics valencians, junt als respectius noms *doble el* i *en i grega*.

⁵¹ Existix certa controvèrsia respecte a si els grups *ts* i *tz* representen uns veraders dígrafs; de fet, la normativa els considera heterosil·làbics a l'hora d'efectuar la separació sil·làbica.

1.3. VARIANTS DE LES LLETRES

<i>Lletra modificada</i>	<i>Nom</i>
ç	cedeta

La grafia *cedeta* és una variant de la lletra *c*, modificada per un signe diacrític. Per eixe motiu l'ordenació en el diccionari d'una paraula escrita en *cedeta* és exactament la mateixa que si duguera la *c*. Tal com la posició d'una paraula en el diccionari no es veu alterada pel fet de que duga o no duga signes diacrítics com l'accent o la dièresis, tampoc canvia pel fet de que la *c* aparega o no trencada en el seu traç inferior. També es coneix en el nom de *ce trencada*.

1.4. CORRESPONDÈNCIA ENTRE GRAFIA I SÒ

1.4.1. Introducció

El *fonema* és l'unitat distintiva mínima que sense tindre significació pròpia nos permet diferenciar dos significats: dos paraules distintes.

D'esta manera, el significat diferent de *bòt* i *pot* se basa en que els fonemes /b/ i /p/, encara que compartixen algunes característiques (els dos són bilabials i oclusius), ne tenen una de diferent: /b/ és *sonor* i /p/ és *sort*. Per això són, en llengua valenciana, dos fonemes, perque permeten distinguir les significacions d'eixes dos paraules (i de moltes atres més).

Per una atra banda, el *sò* és la realisació física d'un fonema. És lo que pronuncia realment un parlant quan té l'intenció d'emetre un fonema. La producció d'un *sò* està sempre en funció dels atres sons que l'acompanyen en la cadena fònica. Açò fa que un mateix fonema tinga diverses manifestacions contextuals que no són distintives a nivell llingüístic i que no tenen reflex a nivell ortogràfic. Cada una d'elles rep el nom de *alòfon*.

Al contrari que l'inventari fonològic, que és tancat per a cada llengua (o com a mínim per a cada estàndart llingüístic), els sons són molt més numerosos, perque depenen del context en que apareixen, l'extracció social o procedència dialectal de la persona que els pronuncia, la situació de major o menor formalitat en que es pronuncien, etc.

Per a transcriure els fonemes d'una manera homogènea s'usen diversos sistemes, dels quals el més estés és l'Alfabet Fonètic Internacional (AFI, o IPA en anglés), que és el que utilisarem en esta obra.

La *lletra* o *grafia* és la representació gràfica del fonema. La majoria dels sistemes ortogràfics, que són una convenció social de tota la comunitat de parlants entre la tradició i l'evolució idiomàtica, no són estrictament fonètics, de modo que a un fonema li poden correspondre una o més grafies (per eixemple, *c*, *k*, *q*, per al fonema [k]), una grafia pot representar més d'un fonema (per eixemple, *c* pot representar el fonema [k] o el fonema [s]), i per últim una grafia pot no representar ningun fonema (la *h*, que és muda, o la *d* intervocàlica en la terminació *-ada*).

L'ortografia és la part de la gramàtica que s'ocupa de les lletres i de les normes que regulen el seu us per a transcriure per escrit la llengua oral. Esta convenció social, variable en el temps, fon durant sigles un consens tàcit entre els erudits. No obstant, en dates més recents, les necessitats pròpies de nous actes comunicatius i l'extensió de l'alfabetisació en la població han determinat que existisca al respecte un consens més estricte i estable, generat a través dels òrguens acadèmics que en cada llengua se consideren la referència en matèria normativa, una volta conseguit el consens social en quant al model normatiu a seguir.

Definit l'estàndart valencià –a partir de les realitzacions pròpies i més genuïnes del valencià general– com la modalitat més adequada per als usos generals de l'idioma a nivell administratiu, acadèmic o en els mijos de comunicació, s'obté la correspondència entre grafies i sons que es descriu en els següents apartats.

1.4.2. El vocalisme

Una vocal és un fonema que s'articula a soles en la vibració de les cordes vocals, al contrari que les consonants, en les quals hi ha una obstrucció en algun punt de l'aparat fonador (faringe, cavitat bucal o cavitat nassal).

El sistema vocàlic està compost en valencià per set vocals:

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[a]	<a>, <à>	<i>pallola, alfàbega, gerra</i>	Anterior obert
[ɛ]	<e>, <è>	<i>melsa, sèt</i>	Anterior semiobert
[e]	<e>, <é>	<i>cresta, València, atre, café</i>	Anterior semitancat

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[i] ⁵²	<i>, <í>, <ï>	<i>iglésia, juí, aïna, lleixa, boirós</i>	Anterior tancat
[ɔ]	<o>, <ò>	<i>parot, açò</i>	Posterior semiobert
[o]	<o>, <ó>	<i>llomello, albelló</i>	Posterior semitancat
[u]	<u>, <ú>, <ü>	<i>unflar, brúfol, ataüt, llauger, feudal</i>	Posterior tancat

1.4.3. El consonantisme

La classificació de les consonants se fa en tres nivells:

- Per la zona d'articulació: bilabials, labiodentals, dentals, alveolars, postalveolars, palatals i velars.
- Pel modo d'articulació: oclusives, fricatives, africades, laterals, aproximants, vibrants (simples i múltiples) i nassals.
- Per la vibració de les cordes vocals: sordes si no existix vibració, i sonores si n'existix.

D'esta manera, l'inventari de fonemes consonàntics de la llengua valenciana és el següent (s'indiquen entre parèntesis els alòfons o variants contextuals, sense valor distintiu):⁵³

⁵² Els fonemes vocàlics [i] i [u] se convertixen en “semivocals” quan formen part d'un diftong decreixent (*lleixa, boirós, llauger, feudal*). Estos casos se transcriuen fonèticament en un diacrític: [i̯], [u̯]. Veja's l'apartat *L'agrupació silàbica*. Notem també que en alguns topònims i llinages que acaben en diftong decreixent, per tradició, s'escriu en y la [i̯] final: *Gay, Verdoy, Llombay, Alcoy*.

⁵³ S'inclouen en el quadro els fonemes en valor distintiu del valencià general i estàndart, i els alòfons més usals. No s'inclouen fonemes d'us molt esporàdic, com la fricativa glotal sorda [h] que només s'usa en certes interjeccions (*ehem, ha*) o estrangerismes (*hegelià, hall*), ni la dental [θ] o la velar [x] que només poden aparèixer en castellanismes i algun estrangerisme.

<i>Zona d'articulació</i>	<i>LABIAL</i>				<i>CORONAL</i>						<i>DORSAL</i>			
	<i>Bilabial</i>		<i>Labiodental</i>		<i>Dental</i>		<i>Alveolar</i>		<i>Postalveolar</i>		<i>Palatal</i>		<i>Velar</i>	
<i>Modo d'articulació</i>	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor	sort	sonor
Oclusiu	p	b			t	d							k	g
Fricatiu		(β)	f	v		(ð)	s	z	ʃ	(ʒ)		j		(ɣ)
Africat							ts	dʒ	tʃ	dʒ				
Lateral								l				ʎ		
Aproximant												(j)		w
Vibrant simple								r						
Vibrant múltiple								r						
Nassal		m		(m)				n				ɲ		(ŋ)

D'acort en l'inventari anterior, tenim el següent quadro d'equivalències entre fonemes i grafemes per a la llengua valenciana:

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[b] ⁵⁴		<i>broma, comboyar</i>	Bilabial oclusiu sonor
[d] ⁵⁵	<d>	<i>dumenge, supondre</i>	Dental oclusiu sonor
[f]	<f>	<i>faena, flexibilisar, embaf</i>	Labiodental fricatiu sort
[g] ⁵⁶	<g>	<i>garaig, regne, rogle</i>	Velar oclusiu sonor
	<gu>	<i>guitarró</i>	

⁵⁴ En alguns casos el fonema [b] presenta l'alòfon [β], bilabial fricatiu sonor, i en ocasions s'ensordix en [p]. Vore el punt 4.1.

⁵⁵ En determinats contextos el fonema [d] coneix l'alòfon [ð], fricatiu dental sonor, i en ocasions s'ensordix en [t]. Igualment, s'emudix en certes posicions intervocàliques. Vore el punt 4.3.

⁵⁶ En determinats contextos el fonema [g] presenta l'alòfon [ɣ], fricatiu velar sonor, que en pronunciacions relaxades pot aplegar a elidir-se. Vore el punt 4.4.

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[j] ⁵⁷	<y>	<i>ya, boya, tramoyiste, peryòdic</i>	Palatal fricatiu sonor
[k] ⁵⁸	<c>	<i>cult, alacrà, vehícul, dacsà, aladroc, llarc</i>	Velar oclusiu sort
	<q>	<i>quadro</i>	
	<qu>	<i>quixal</i>	
	<k>	<i>kayak</i>	
	<ch>	<i>Albuixech, Doménech, March</i>	
[l]	<l>	<i>litro, melic, alçar, llépol</i>	Alveolar lateral sonor
[ʎ]	<ll>	<i>llavar, rellamp, rastoll</i>	Palatal lateral sonor
[m] ⁵⁹	<m>	<i>misto, palometa, llegítim, colombaire</i>	Bilabial nassal sonor
[n] ⁶⁰	<n>	<i>navaixa, tana, pronte, roïn</i>	Alveolar nassal sonor
[ɲ]	<ny>	<i>nyespla, companyó, enguany</i>	Palatal nassal sonor
[p] ⁶¹	<p>	<i>perea, sépia, aljup, sèptim</i>	Bilabial oclusiu sort
[r] ⁶²	<r>	<i>orage, sargent, defendre, eixir</i>	Alveolar vibrant simple sonor

⁵⁷ El fonema [j] presenta un alòfon aproximant, [j]. Vore el punt 4.10.

⁵⁸ El fonema [k] se sonorisa en ocasions en [g]. Vore el punt 4.4.

⁵⁹ En determinats contextos el fonema [m] coneix l'alòfon [ɱ], labiodental nassal sonor. Vore el punt 4.13.

⁶⁰ En determinats contextos el fonema [n] presenta l'alòfon [ɳ], velar nassal sonor, i en uns atres, l'alòfon [ɱ], labiodental nassal sonor. Vore el punt 4.13.

⁶¹ El fonema [p] se sonorisa en ocasions en [b]. Vore el punt 4.1.

⁶² En posició final de paraula el fonema [r] s'elidix dialectalment en alguns llocs. Vore el punt 4.15.

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[r]	<r>	<i>rabosa, enrefilar</i>	Alveolar vibrant múltiple sonor
	<rr>	<i>arruixar</i>	
[z] ⁶³	<z>	<i>zebra, almorzar, onze, bizantí</i>	Fricatiu alveolar sonor
	<s>	<i>fesol, organisar, desdir-se</i>	
[s]	<s>	<i>servici, ensenyança, redòs, antesala, polisèmic</i>	Fricatiu alveolar sort
	<ss>	<i>dèsset, passeres</i>	
	<c>	<i>cego</i>	
	<ç>	<i>postiča, abraç</i>	
[t] ⁶⁴	<t>	<i>tindre, femater, huit, alluntar, fret, almirant, cult</i>	Dental oclusiu sort
[dʒ] ⁶⁵	<j>	<i>joguet, jupetí, ensajar, enjorn</i>	Postalveolar ⁶⁶ africac sonor
	<g>	<i>giner, albargina, colege</i>	
[ts]	<ts>	<i>potser, assunts</i>	Alveolar africac sort

⁶³ En valencià central se produïx un ensordiment del fonema [z], com a resultat del qual se confon en [s]. Vore els punts 4.5 i 4.6.

⁶⁴ En alguns contextos el fonema [t] se sonorisa en [d]. Vore el punt 4.3.

⁶⁵ En valencià central se produïx un ensordiment d'este fonema, que es confon en [ʃ]. Per una atra banda, en el valencià més septentrional és comú que el fonema africac [dʒ] siga generalment pronunciac fricatiu [ʒ]. En certes situacions, el fonema [dʒ] tendix a desafricar-se i a presentar com a alòfons els fricacius [ʒ] o [ʃ]. Vore els punts 4.7 i 4.8.

⁶⁶ Els fonemes [ʃ], [dʒ] i [ʒ] són descric per alguns tractadistes com a “palatals” o “prepalatals” en lloc de “postalveolars”, si be en esta obra seguim la nomenclatura més estesa internacionalment.

<i>Símbol fonètic</i>	<i>Correspondència ortogràfica</i>	<i>Eixemples</i>	<i>Classificació fonològica</i>
[tʃ]	<ch>	<i>charrar, pancha, picher, despachos, Chimo</i>	Postalveolar africacat sort
	<g>	<i>bolig, Tírig</i>	
	<ig>	<i>escabeig, Elig</i>	
[dʒ]	<tz>	<i>dotze, betzo, L'Atzúvia</i>	Postalveolar africacat sonor
[v] ⁶⁷	<v>	<i>viudo, prevore, descanviar</i>	Labiodental fricaciu sonor
	<w>	<i>wàter</i>	
[w]	<u>, <ü>	<i>aigüera, aquareliste, hui, meues</i>	Velar aproximant sonor
	<w>	<i>western</i>	
[ʃ]	<x>	<i>Xàtiva, xilòfec, eixèrcit, patix, oix.</i>	Postalveolar fricaciu sort

⁶⁷ En valencià central i parcialment en el septentrional, el fonema [v] se confon en el bilabial [b].